

ΥΠ.ΠΟ.Α. – ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟ ΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ

Πρακτικά της 4ης Συνάντησης
Ρέθυμνο, 24-27 Νοεμβρίου 2016

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ – ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ –
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ

ΤΟΜΟΣ Β΄: ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ – ΚΕΝΤΡΟΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ –
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ Α΄ ΤΟΜΟΥ

ΥΠ.ΠΟ.Α. – ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2020

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 4

Υπ.Πο.Α. – ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 4

*Πρακτικά 4ης Συνάντησης
Ρέθυμνο, 24-27 Νοεμβρίου 2016*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ

ΤΟΜΟΣ Β'

**ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ – ΚΕΝΤΡΟΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ
– ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ Α' ΤΟΜΟΥ**

Υπ.Πο.Α. – ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2020

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 4

*Πρακτικά της 4ης Συνάντησης,
Ρέθυμνο, 24-27 Νοεμβρίου 2016*

ARCHAEOLOGICAL WORK IN CRETE 4

*Proceedings of the 4th Meeting
Rethymnon, 24-27 November 2016*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Παυλίνα Καραναστάση
Αναστασία Τζιγκουνάκη
Χριστίνα Τσιγωνάκη

EDITING
Pavlina Karanastasi
Anastasia Tzigounaki
Christina Tsigonaki

Τόμος Β' – Volume B
ISBN (vol.) : 978-960-386-461-5
ISBN (set) : 978-960-386-459-2
e-ISBN (vol.) : 978-960-386-464-6
e-ISBN (set) : 978-960-386-462-2

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ & ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Κωστής Ψυχογιός (*k.pezanos@gmail.com*)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ
Κωνσταντίνος Ανδρώνης
(*constantinos.alpha@gmail.com*)

ΕΚΤΥΠΩΣΗ & ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Σ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ & ΣΙΑ ΕΕ
Μουρνιές Χανίων, ΤΚ 733 00
(*info@taloskass.com*)

Η ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

© 2020 Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού – Εφορεία Αρχαιοτήτων
Ρεθύμνου / Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας – Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστημίου Κρήτης / και οι συγγραφείς
© 2020 Ministry of Culture and Sports – Ephorate of Antiquities
of Rethymnon / Department of History & Archaeology – School
of Philosophy, University of Crete / and the contributors
e-mail: *ergokritis@gmail.com*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ – CONTENTS

ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ – ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ – ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ <i>Προλογικό σημείωμα</i>	xix
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ / LIST OF CONTRIBUTORS	xxi
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ / ABBREVIATIONS	xxix

Κεντρική Κρήτη – Central Crete

Προϊστορική έως και ρωμαϊκή περίοδος – Prehistoric to Roman Era

ΑΥΓΗ Ε. ΤΖΑΚΟΥ

<i>Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου – Μουσειογραφικές προσεγγίσεις</i>	3
<i>The Heraklion Archaeological Museum – A Museographical approach</i>	15

ΙΩΑΝΝΑ ΣΕΡΠΕΤΣΙΔΑΚΗ, ΚΑΤΙΑ ΜΑΝΤΕΛΗ & ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

<i>Νεολιθική κεραμική από το οικόπεδο Αγγελιδάκη στον Μέσα Κατσαμπά</i>	17
<i>Neolithic pottery from the Angelidakis plot at Mesa Katsambas, Heraklion</i>	33

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΑΓΕΛΑΡΑΚΗΣ & ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΝΤΑ

<i>Το νεολιθικό νεκροταφείο Αποσελέμη</i>	35
<i>The Neolithic cemetery of Aposelemis</i>	58

ΙΩΑΝΝΑ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΝΤΑ & ΔΑΝΑΗ Ζ. ΚΟΝΤΟΠΟΔΗ

<i>Σπήλαια της Περιφερειακής Ενότητας Ηρακλείου</i>	59
<i>Caves of the Heraklion region</i>	70

ΑΝΤΩΝΗΣ ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ, ΤΟΜΑΣ ΑΛΥΣΙΚ & ΕΙΡΗΝΗ ΚΡΗΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

<i>Πορτί Μεσαράς-Αστερουσίων, Δήμου Γόρτυνας. Προκαταρκτική έκθεση αποτελεσμάτων της επιφανειακής έρευνας το έτος 2015</i>	71
<i>Porti Mesaras-Asterousion, Municipality of Gortyna. Report of preliminary results of the surface survey of 2015</i>	79

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΑΜΗΣ

- Επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα στο Πορτί Μεσαράς το 2015: τοπογραφική και φωτογραμμετρική αποτύπωση προανακτορικού θολωτού τάφου και περιοχής του* 81
Surface documentation at Porti in 2015: topographic surveying and terrestrial photogrammetry of a tholos tomb and its immediate vicinity 90

LADISLAV SMEJDA, MATOUS SEMERAD, ANDONIS VASILAKIS & TOMAS ALUSIK

- The Porti-Miáμου Project 2015: Immoveable cultural heritage and soil geochemistry* 91
Πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας στο Πορτί και τη Μιαμού 2015-2016. Ακίνητες αρχαιότητες και εδαφολογική γεωχημεία 102

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ, ΜΑΡΙΝΑ ΒΕΛΕΓΡΑΚΗ, ΑΝΘΗ ΚΟΥΚΟΥΡΑΚΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ & ΚΑΛΛΙΑ ΜΕΡΚΟΥΛΙΔΗ

- Γούρνες – Χερσόνησος. Ανασύνθεση ενός αρχαιολογικού τοπίου* 103
Gournes – Chersonesos. Reconstruction of an archaeological landscape 119

ΜΙΜΙΚΑ (ΔΗΜΗΤΡΑ) ΚΡΙΓΚΑ

- Το ιδιότυπο μορφολογικά κτήριο Τομέας Α (“Αποθήκη των Πίθων”) στο Ακρωτήρι Θήρας και τα εισηγμένα από την Κρήτη αγγεία που βρέθηκαν σε αυτό. Μια παλιά ανασκαφή, μια καινούρια μελέτη* 121
Building Sector A at the Late Bronze Age settlement of Akrotiri, Thera and its imported Minoan pottery. An old excavation seen through modern eyes 134

ΔΑΝΑΗ Ζ. ΚΟΝΤΟΠΟΔΗ, ΝΙΚΟΣ ΘΑΝΟΣ, ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ, ΚΛΕΑΝΘΗΣ ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΓΚΑΛΑΝΑΚΗ

- Στα ίχνη της Απολλωνίας: πυρήνες της αρχαίας νεκρόπολης* 135
On the trail of Apollonia: cores of the ancient cemetery 147

Βυζαντινή έως και νεότερη περίοδος – Byzantine to Modern Era

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΤΣΑΛΗΣ & ΜΑΡΙΑ ΚΟΚΚΙΝΗ

- Η ανασκαφική έρευνα στον ναό του Αγίου Μηνά Επισκοπής Δήμου Χερσονήσου* 149
The excavation finds at the church of Haghios Minas at Episkopi, in the Municipality of Chersonissos 161

ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΟΣΧΟΒΗ & ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ

- Νέα στοιχεία για το Καθολικό της Μονής Παληανής. Η αρχιτεκτονική του ναού και οι εργασίες αποκατάστασης* 163

<i>New evidence on the Katholikon of the Monastery of Paliani. The architecture and the restoration works of the church</i>	183
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ	
<i>Τα βυζαντινά γλυπτά του καθολικού της Μονής Παλιανής και η συμβολή τους στην αποσαφήνιση της κατασκευαστικής ιστορίας του μνημείου</i>	185
<i>The Byzantine sculptures of the catholicon of the Paliani monastery and their role in the clarification of the monument's building history</i>	211
ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΑΛΕΤΡΑΣ	
<i>Προκαταρκτική μελέτη τεσσάρων λουτρών στο κέντρο του Ηρακλείου: αρχαιολογικά δεδομένα, πιθανές ερμηνείες</i>	213
<i>Preliminary study of four baths in the center of Heraklion: archaeological data, possible interpretations</i>	224
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ, ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΓΕΩΡΓΑΛΗ & ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΤΕΔΑΚΗΣ	
<i>Αποκατάσταση-συντήρηση και ανάδειξη βενετικού φρουρίου Rocca a Mare (Κούλε) Ηρακλείου</i>	225
<i>The restoration, conservation and enhancement of the Venetian Fortress Rocca a Mare (Kules) in Heraklion</i>	236
Κεντρική Κρήτη/Κνωσός – Central Crete/Knossos	
ΜΑΡΙΑ ΡΟΥΣΑΚΗ, ΜΑΡΙΑ ΒΟΛΙΚΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ, ΔΕΣΠΟΙΝΑ-ΕΥΓΕΝΙΑ ΦΥΓΕΤΑΚΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ & ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ	
<i>Μια πρώτη ματιά στον μεγάλο μινωικό αποθέτη του Αγίου Ιωάννη Κνωσού</i>	241
<i>A glimpse into the extensive Minoan deposit at Agios Ioannis, Knossos</i>	253
ΕΛΠΙΔΑ ΠΟΛΙΤΑΚΗ, ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΑΝΔΡΙΑΔΑΚΗ & ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΕΡΓΑΜΑΛΗ	
<i>Η συντήρηση του γυψόλιθου στο ανάκτορο και τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού</i>	255
<i>The conservation of gypsum in the Palace and the archaeological area of Knossos</i>	266
ΕΛΙΣΑΒΕΤ Μ. ΚΑΒΟΥΛΑΚΗ, †ΙΩΑΝΝΗΣ Ε. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΔΗΜΑΔΗΣ, AURELIO CABEZA & LAURA LEON-REINA	
<i>Τεκμηρίωση της χρήσης των χρωμάτων στην αποτύπωση αρχιτεκτονικών στοιχείων του ανακτόρου της Κνωσού μέσα από την αναστήλωση-αποκατάστασή του</i>	267

<i>Investigation of the use of colours as architectural features in the Palace of Knossos through the documentation of the restoration materials</i>	280
ΜΑΡΙΑ ΡΟΥΣΑΚΗ, ΙΩΑΝΝΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ & ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΡΟΚΑΛΑΚΗΣ	
<i>Νέες ανασκαφές στον χώρο του Βενιζέλειου Νοσοκομείου Ηρακλείου, 2014 και 2015</i>	281
<i>New excavations at the Venizeleion Hospital in 2014 and 2015</i>	293
Κεντρική Κρήτη/Φαιστός – Central Crete/Phaistos	
FILIPPO M. CARINCI & PIETRO MARIA MILITELLO	
<i>The results of the archaeological investigations of the Universities of Venice and Catania at Phaistos in 2014-2016</i>	297
<i>Τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ερευνών των Πανεπιστημίων της Βενετίας και της Κατάνιας στη Φαιστό το 2014-2016</i>	312
FAUSTO LONGO, ALESSANDRO GRECO, ANDREA BETTO, SIMONA TODARO & LAURA SPAMPINATO	
<i>Phaistos Project. The linear section on the southeast slope of the Christos Effendi hill and the evolution of Phaistos in the Protopalatial period: a contextual reassessment</i>	313
<i>Το Πρόγραμμα «Φαιστός», η στρωματογραφική τομή στη ΝΑ πλαγιά του λόφου του Αφέντη Χριστού και η ανάπτυξη της Φαιστού στην πρωτοανακτορική περίοδο: μια συγκριτική επανεκτίμηση</i>	328
ALESSANDRO GRECO, ANDREA BETTO & ALEXIA GIGLIO	
<i>The Forgotten Notebook. From Antonio Minto to the “Phaistos Project”: Archaeological research on Christos Effendi – an INSTAP project</i>	329
<i>Το ξεχασμένο ημερολόγιο. Από τον Antonio Minto στο Πρόγραμμα «Φαιστός»: Αρχαιολογική έρευνα στον λόφο του Αφέντη Χριστού – ένα πρόγραμμα του INSTAP</i>	341
AMEDEO ROSSI, FRANCESCO PERICCI & MATTEO SORDINI	
<i>Remote sensing and geophysical research as applied in the Phaistos Survey Project</i>	343
<i>Εφαρμογή τηλεπισκοπικών και γεωφυσικών μεθόδων στο πλαίσιο του Προγράμματος «Φαιστός»</i>	355
ALESSANDRO GRECO & ORAZIO PALIO	
<i>Haghia Photini and the ‘urban’ development of Phaistos: an up-to-date survey. A venture by “Progetto Festos” and INSTAP</i>	357

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ – CONTENTS

<i>Η Αγία Φωτεινή και η «αστική» ανάπτυξη της Φαιστού: μια επικαιροποιημένη επιφανειακή έρευνα. Ένα εγχείρημα του Προγράμματος «Φαιστός» και του INSTAP</i>	375
FEDERICA DI BIASE <i>New considerations on the architectural structures in the archaeological area of Haghia Photini (Phaistos), in the light of recent studies</i>	377
<i>Επανεξέταση των αρχιτεκτονικών κατασκευών στον αρχαιολογικό χώρο της Αγίας Φωτεινής (Φαιστού) υπό το φως των νέων ερευνών</i>	387
FEDERICA IANNONE <i>The so-called Temple of Rhea at Phaistos: new reflections on the structure and excavation documents</i>	389
<i>Ο επονομαζόμενος Ναός της Ρέας στη Φαιστό: νέες σκέψεις για το κτήριο και τα ανασκαφικά έγγραφα</i>	402
FEDERICO CARBONE <i>Overstrikes at Phaistos: chronologies and flows</i>	403
<i>Επικεκομμένα νομίσματα στη Φαιστό: χρονολογίες και εισροές κρημάτων</i>	414
FAUSTO LONGO <i>Έρευνες για την οχύρωση της Φαιστού</i>	415
<i>Researches for the fortification of Phaistos</i>	435
Κεντρική Κρήτη/Γόρτυνα – Central Crete/Gortyn	
NUNZIO ALLEGRO & ROSARIO MARIA ANZALONE <i>Ο οικισμός της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου στη θέση Προφήτης Ηλίας της Γόρτυνας. Νέα δεδομένα από τις ανασκαφικές αποστολές των ετών 2013, 2015, 2016</i>	439
<i>The Early Iron Age settlement at Profitis Ilias, Gortyn. New data from the excavation campaigns in 2013, 2015, 2016</i>	450
JACOPO BONETTO, ANNA BERTELLI, EDOARDO BROMBIN, MARTINA COLLA, VALERIA DE SCARPIS DI VIANINO & MARIA CHIARA METELLI <i>New perspectives on the evolution of the sanctuary of Apollo Pythios in Gortyn</i>	451
<i>Νέες προοπτικές για την εξέλιξη του ιερού του Απόλλωνος Πυθίου στη Γόρτυνα</i>	466

PATRIZIO FILERI	
<i>New research at the Sanctuary of the Egyptian Gods in Gortyn</i>	467
<i>Νέα έρευνα στο Ιερό των Αιγυπτίων Θεών της Γόρτυνας</i>	481
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΝΤΑ, ΔΑΝΑΗ Ζ. ΚΟΝΤΟΠΟΔΗ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΥΡΙΝΤΖΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ & ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ	
<i>Ανασκαφική έρευνα στο Μεγάλο Θέατρο της Γόρτυνας, 2011-2015</i>	483
<i>Excavation at the Great Theater of Gortyn, 2011-2015</i>	495
MARIA RICCIARDI	
<i>Ο Αρχαιολογικός Χάρτης της Γόρτυνας. Η πολεοδομική ανάπτυξη της πόλης: πρώτες παρατηρήσεις</i>	497
<i>Urban ancient planning: a study based on the Gortyn Archaeological Map. The main results</i>	507
ROBERTO PERNA	
<i>Η Γόρτυνα μεταξύ 4ου και 6ου αι. μ.Χ.: τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ερευνών του Πανεπιστημίου της Macerata στο Νότιο Κτήριο</i>	509
<i>Gortyn between IV and VI centuries AD: Results of an archaeological research conducted by the University of Macerata at the South Building</i>	529
Κεντρική Κρήτη/Πρινιάς – Central Crete/Prinias	
SALVATORE RIZZA	
<i>Spatial and architectural analysis of the Siderospilia necropolis (Prinias). First results</i>	533
<i>Χωρική και αρχιτεκτονική ανάλυση της νεκρόπολης στη Σιδεροσπηλιά του Πρινιά. Πρώτα αποτελέσματα</i>	545
ANTONELLA PAUTASSO	
<i>The Siderospilia necropolis (Prinias) in the Geometric period. Preliminary remarks on some oversized vessels</i>	547
<i>Η νεκρόπολη της Σιδεροσπηλιάς (Πρινιάς) στη γεωμετρική περίοδο. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις σε κάποια ευμεγέθη αγγεία</i>	558
ROSSELLA GIGLI PATANÈ	
<i>Orientalizing relief pithoi from Prinias. Preliminary remarks on the new evidence from the excavations on the Patela</i>	559
<i>Ανατολιζόντες ανάγλυφοι πίθοι από τον Πρινιά. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις βασισμένες στα νέα στοιχεία που προέκυψαν από τις ανασκαφές στην Πατέλα</i>	568

GIACOMO BIONDI

- Prinias (Patela). Evidence of Protoarchaic cult activities in the Hellenistic fortress area* 569
Πρινιάς (Πατέλα). Ενδείξεις πρωτοαρχαϊκών λατρευτικών δραστηριοτήτων στην περιοχή του ελληνοιστικού φρουρίου 575

Κεντροδυτική Κρήτη – Central-Western Crete

**Προϊστορική έως και ελληνοιστική περίοδος
 – Prehistoric to Hellenistic Era**

ΙΡΙΣ ΤΖΑΧΙΑΗ

- Τα μεγάλα κοινοτικά συμπόσια στο Ιερό Κορυφής του Βρύσινα και τα αρχαιολογικά τους συμφραζόμενα* 579
The large communal feasts at the Vrysinas Peak Sanctuary and their archaeological context 594

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΕΔΑΚΙΣ & ΒΙΚΗ ΚΟΥΥΒΑΚΗ

- Αρμένιοι: η μινωική πόλη και η Νεκρόπολη* 595
Armenoi: the minoan polis and the necropolis 601

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ

- Η μινωική εγκατάσταση στο Καλό Χωράφι Μυλοποτάμου* 603
The systematic excavation of the Minoan settlement at “Kalo Chorafi”, Mylopotamos 614

KALLIOPI BAIIKA, APOSTOLOS SARRIS, ANASTASIA TZIGOUNAKI, NIKOS G. PAPADOPOULOS, GIANLUCA CANTORO, MEROPi MANATAKI, ATHANASIOS PSAROGIANNIS, VINCENT DUMAS, KLEOMENIS KALOGEROPOULOS, EIRINI CHRYSOCHERI, NOTA KARAMALIKI, KOSTAS GIAPITSOGLU & JAFAR ANBAR

- Geoarchaeological survey on the rock-cut slipways of Rethymnon (Crete, Greece)* 615
Γεωαρχαιολογικές έρευνες στις εγκαταστάσεις λαξευτών νεωσοίκων του Ρεθύμνου (Κρήτη) 632

Βυζαντινή έως και νεότερη περίοδος – Byzantine to Modern Era

ΑΘΗΝΑ ΦΡΑΪΔΑΚΗ

- Σωστική ανασκαφή ανατολικού τμήματος οικπέδου φερόμενης ιδιοκτησίας Χ. Ευκαρπίδου στον οικισμό Πάνορμο, Π. Ε. Ρεθύμνου: πρώτη παρουσίαση* 633

<i>Rescue excavation on the Christina Eukarpidis property (east part) at 'Limni' in Panormo, Rethymnon: a preliminary presentation of finds</i>	644
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΦΙΛΙΤΑΚΗ	
<i>Πρωτοβυζαντινό εργαστήριο υαλουργίας στην Αργυρούπολη Ρεθύμνου (αρχαία Λάππα)</i>	645
<i>An Early Byzantine glass-workshop in Argyroupolis, Rethymnon (ancient Lappa)</i>	657
ΚΩΣΤΑΣ ΓΙΑΠΙΤΣΟΓΛΟΥ	
<i>Το καθολικό της Μονής Αγίας Μαρίας Μαγδαληνής των Δομινικανών στο Ρέθυμνο</i>	659
<i>The Catholicon of the St. Magdalene Monastery of the Dominican Order in Rethymnon</i>	669
Κεντροδυτική Κρήτη/Ελεύθερνα – Central-Western Crete/Eleutherna	
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΡ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ	
<i>Ελεύθερνα, η νεκρόπολη της Ορθής Πέτρας. Προσωρινά συμπεράσματα</i>	673
<i>Eleutherna – necropolis of Orthi Petra: Preliminary results</i>	690
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ	
<i>Οι ανασκαφές του Πανεπιστημίου Κρήτης στην Ακρόπολη της Αρχαίας Ελεύθερνας (Τομέας II, Κεντρικός) κατά την περίοδο 2013 – 2016</i>	691
<i>The excavations of the University of Crete on the acropolis of Ancient Eleutherna (Sector II - Central) in the period 2013 – 2016</i>	709
ΝΟΤΑ ΚΑΡΑΜΑΛΙΚΗ	
<i>Ειδώλια από το ιερό στο Νησί, Ελεύθερνα (Τομέας II – Κεντρικός)</i>	711
<i>Clay figurines from Nissi, Eleutherna (Sector II)</i>	726
ΝΙΚΟΛΙΑ ΣΠΑΝΟΥ	
<i>Αναθήματα πρωτοαρχαϊκής περιόδου από τον ναό της Ακρόπολης της Αρχαίας Ελεύθερνας</i>	727
<i>Protoarchaic votives from the acropolis temple of ancient Eleutherna</i>	740

NADIA COUTSINAS

- Early Byzantine Glass from Eleutherna Pyrgi (Sector II)* 741
Πρωτοβυζαντινά γυάλινα ευρήματα από την Ελεύθερνα, Πυργί (Τομέας II) 752

ΑΜΑΛΙΑ Μ. ΤΡΟΥΛΛΙΝΟΥ

- Β' κύκλος εργασιών συντήρησης χάλκινων ευρημάτων από τον Τομέα II της αρχαίας Ελεύθερνας (2013-2016)* 753
The second stage in the conservation of copper finds from the excavation of Sector II in Ancient Eleutherna 761

**Ανατολική Κρήτη (συμπλήρωμα Α' Τόμου)
 – Eastern Crete (supplement to Volume A)**

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΝΤΑ, SUSAN C. FERRENCE & LILY BONGA

- Σπήλαιο Πελεκητών Ζάκρου 2014, 2015. Προκαταρκτική Έκθεση των εργασιών* 765
Preliminary Report on the 2014 and 2015 Excavation Seasons in the Pelekita Cave, Zakros, Crete 776

**Δυτική Κρήτη (συμπλήρωμα Α' Τόμου) –
 Western Crete (supplement to Volume A)**

ANDREAS VÖTT, VERA WERNER, KALLIOPI BAIKA, PETER FISCHER, ANASTASIA TZIGOUNAKI, AGGELIKI TSIGKOU, KLAUS REICHERTER, IOANNIS PAPANIKOLAOU, KURT EMDE & LEA OBROCKI

- The AD 365 tsunami imprint on the coasts of southwestern Crete – The Sougia case study* 779
Το γεωλογικό αποτύπωμα από το τσουνάμι του 365 μ.Χ. στις ακτές της ΝΔ Κρήτης – Η περίπτωση της Σούγιας 787

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΣΓΟΥΡΑΚΗ

- Το έργο του Τμήματος Συντήρησης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων (2014 – 2015)* 789
The work of the Conservation Department of the Ephorate of Antiquities of Chania (2014 – 2015) 799

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ABBREVIATIONS

1. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΣΕΙΡΕΣ - ΛΕΞΙΚΑ JOURNALS - SERIES - DICTIONARIES

<i>AAA</i>	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
<i>ABME</i>	Αρχειόν Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος
<i>AD (AD)</i>	Αρχαιολογικόν Δελτίον
<i>AE</i>	Αρχαιολογική Εφημερίς
<i>ΔΧΑΕ</i>	Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>ΕΕΒΣ</i>	Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
<i>ΚρητΧρον</i>	Κρητικά Χρονικά
<i>ΝΧΚ</i>	Νέα Χριστιανική Κρήτη
<i>ΠΙΑΕ</i>	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>AA</i>	Archäologischer Anzeiger
<i>AEA</i>	Aegean Archaeology
<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>AR</i>	Archaeological Reports
<i>ArtBull</i>	The Art Bulletin
<i>ASAtene</i>	Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente
<i>BCH</i>	Bulletin de Correspondence Hellénique
<i>BdA</i>	Bollettino d'Arte
<i>BICS</i>	Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London
<i>BSA</i>	Annual of the British School at Athens
<i>DOP</i>	Dumbarton Oaks Papers
<i>JAS</i>	Journal of Archaeological Science
<i>JdI</i>	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
<i>JFA</i>	Journal of Field Archaeology
<i>JÖB</i>	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
<i>LANX</i>	Rivista della Scuola di Specializzazione in Archeologia – Università degli Studi di Milano
<i>Minos</i>	Minos, Revista de filología egea
<i>MonAnt</i>	Monumenti Antichi
<i>NumChron</i>	The Numismatic Chronicle
<i>OpAth</i>	Opuscula Atheniensi
<i>Opuscula</i>	Opuscula: Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome
<i>RA</i>	Revue Archéologique
<i>RendLinc</i>	Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ABBREVIATIONS

SkrAth	Skrifter utgivna av Svenska Institutet i Athen (Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae)
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum
SIMA	Studies in Mediterranean Archaeology
SMAG	Studi e materiali di archeologia greca

2. ΣΥΝΕΔΡΙΑ – CONFERENCES

ΑΕΚ, 1 :

Μ. Ανδριανάκης & Ι. Τζαχίλη (επιμ.), 2010. *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 1. Πρακτικά της 1ης Συνάντησης. Ρέθυμνο, 28-30 Νοεμβρίου 2008*. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας & Υπ.Πο.Τ. - 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Ρέθυμνο: Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΑΕΚ, 2 :

Μ. Ανδριανάκης, Π. Βαρθαλίτου & Ι. Τζαχίλη (επιμ.), 2012. *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 2. Πρακτικά της 2ης Συνάντησης. Ρέθυμνο, 26-28 Νοεμβρίου 2010*. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Υπ.Πο.Τ. - 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων & Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Κρητολογικών Σπουδών. Ρέθυμνο: Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΑΕΚ, 3, τόμ. Α' & Β' :

Π. Καρανασάση, Α. Τζιγκουνάκη & Χ. Τσιγωνάκη (επιμ.), 2015. *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 3. Πρακτικά της 3ης Συνάντησης. Ρέθυμνο, 5-8 Δεκεμβρίου 2013*. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας & Υπ.Πο.Α. - Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου. Τόμος Α': *Εισηγήσεις Φορέων - Ηράκλειο - Γενικά Θέματα*, & Τόμος Β': *Χανιά - Ρέθυμνο - Λασιθί*. Ρέθυμνο: Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης & Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου.

Γ' Κρητολογικό = 3rd Cretological Congress :

Πεπραγμένα του Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνον, 18-23 Σεπτεμβρίου 1971), Τόμοι Α'-Γ'. Αθήναι: Δήμος Ρεθύμνης & Υπουργείον Πολιτισμού και Επιστημών, 1973-1975 = *Proceedings of the 3rd International Cretological Congress (Rethymnon, 18-23 September 1971)*, Volumes I-III. Athens: Municipality of Rethymnon & Hellenic Ministry of Culture and Science, 1973-1975.

Δ' Κρητολογικό = 4th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ηράκλειο, 29 Αυγούστου - 3 Σεπτεμβρίου 1976). Αθήνα: Πανεπιστήμιον Κρήτης, 1980-

1981 = *Proceedings of the 4th International Cretological Congress (Heraklion, 29 August - 3 September 1976)*. Athens: University of Crete, 1980-1981.

Z' Κρητολογικό :

Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 25-31 Αυγούστου 1991). Ρέθυμνο: Δήμος Ρεθύμνης, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης, Ιερά Μητρόπολις Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου, 1995 [= ΝΧΚ, 11-14].

Θ' Κρητολογικό = 9th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ελούντα, 1-6 Οκτωβρίου 2001). Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 2004-2006 = *Proceedings of the 9th International Cretological Congress (Elounda, 1-6 October 2001)*. Heraklion: Society of Cretan Historical Studies, 2004-2006.

I' Κρητολογικό = 10th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του I' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006). Χανιά: Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος», 2010-2012 = *Proceedings of the 10th International Cretological Congress (Chania, 1-8 October 2006)*. Chania: “Chrysostomos” Literary Society, 2010-2012.

IA' Κρητολογικό = 11th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του IA' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 21-27 Οκτωβρίου 2011). Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης, 2018 και υπό έκδοση = *Proceedings of the 11th International Cretological Congress (Rethymnon, 21-27 October 2011)*. Rethymnon: Association on Historical & Folklore Studies in Rethymnon, 2018 and forthcoming.

IB' Κρητολογικό = 12th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του IB' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ηράκλειο, 21-25 Σεπτεμβρίου 2016). Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 2018-2020 = *Proceedings of the 12th International Cretological Congress (Heraclion, 21-25 September 2016)*. Heraklion: Society of Cretan Historical Studies, 2018-2020 = <<https://12iccs.proceedings.gr>>.

Ο Μυλοπόταμος από την Αρχαιότητα ως Σήμερα :

Ε. Γαβριλάκη & Γ. Ζ. Τζιφόπουλος (επιμ.), 2006. *Ο Μυλοπόταμος από την Αρχαιότητα ως Σήμερα. Περιβάλλον, Αρχαιολογία, Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνιολογία (Πάνορμος, 24-30 Οκτωβρίου 2003)*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Τόμ. I: Εγκύκλιοι, συμμετέχοντες, περιλήψεις, βιβλιο-

γραφία. Τόμ. II: *Αρχαίοι Χρόνοι*. Τόμ. III: *Αρχαίοι Χρόνοι, Ιδίο Άντρο*. Τόμ. IV: *Ελεύθερα, Αξός*. Τόμ. V: *Βυζαντινοί Χρόνοι*. Τόμ. VI: *Βενετοκρατία, Τουρκοκρατία*. Τόμ. VII: *Νεότεροι Χρόνοι: Περιβάλλον, Ιστορία, Κοινωνιολογία*. Τόμ. VIII: *Νεότεροι Χρόνοι: Λαϊκός Πολιτισμός*. [Τόμ. IX:] *Αρχαίοι και Βυζαντινοί χρόνοι*. Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης.

Creta romana e protobizantina :

A. Di Vita, M. Livadioti & I. Simiakaki (επιμ.), 2004. *Creta romana e protobizantina: atti del congresso internazionale (Iraklion, 23-30 settembre 2000)*. Vol. I, II, III.1, III.2. Padova: Bottega d'Erasmus, Aldo Ausilio Editore.

3. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ – EXHIBITION CATALOGUE

Ελεύθερα: Πόλη – Ακρόπολη – Νεκρόπολη = Eleutherna: Polis, Acropolis, Necropolis :

N. Χρ. Σταμπολίδης (επιμ.), 2004. *Ελεύθερα. Πόλη – Ακρόπολη – Νεκρόπολη. Κατάλογος Έκθεσης στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης του Ιδρύματος Ν. Π. Γουλανδρή, Μέγαρο Σιαθάτου*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α. – Πανεπιστήμιο Κρήτης – Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης = N. Chr. Stampolidis (ed.) [transl. A. Doumas], *Eleutherna: Polis, Acropolis, Necropolis*. Athens: Ministry of Culture – 25th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities – University of Crete – Museum of Cycladic Art.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ
ΠΡΙΝΙΑΣ

CENTRAL CRETE
PRINIAS

PRINIAS (PATELA). EVIDENCE OF PROTOARCHAIC CULT ACTIVITIES IN THE HELLENISTIC FORTRESS AREA

GIACOMO BIONDI

The latest excavations (2003 and 2005) in the fortress, which in post-Archaic times housed the garrison in the Patela of Prinias, had two goals: to date the fortress itself and to clarify the urban role of that area in the earlier settlement, that had ceased to exist in the first half of the 6th century BC (Rizza 2008, 302). Since both the foundation trenches and the abandonment layers of the defensive structure were sampled, the first aim was fully achieved by 2005. The fort was built between the late 3rd and the first half of the 2nd century BC and deserted before the end of the same century (Biondi 2003 and 2005). The second aim has proved more difficult to achieve, because only very poorly preserved and earlier dry-stone walls were brought to light; Early Iron Age finds, in a very fragmentary state, were recovered as residuals only in Hellenistic or surface layers. In the last few years, however, the fuller examination of these finds has yielded several clues – to be verified with further excavations – of Protoarchaic (and earlier) cult activities in the fortress area, which incidentally is the highest place on the Patela hill.

Some previously recovered finds, furthermore, had already led to the suspicion that the aforementioned area during the Protoarchaic age was of a not purely residential nature. These are first the basis of a “statuetta in calcare locale con due piedi in posa rigida, come in alcune caratteristiche terrecotte di Praesos”,¹ that is to say something very like the 20-60 cm high limestone statuettes from the sanctuary on the acropolis of Gortina (Rizza 1968, 155, 157, pls. 1.3, 5.10-11), and then some blocks bearing Archaic inscriptions. Four of the latter had been reused in the fortress’ walls (*IC I*, nos. 9-12) and one was unearthed in a heap of stones not far from there (*IC I*, no. 14; Pernier 1910, 59). The five inscribed blocks recovered in the fortress area total far more than located elsewhere on the Patela hill.² In addition, the size of the letters, 10 cm high on average, bears witness to the public nature of the inscribed texts. Since such public inscriptions were normally engraved onto the walls of sacred buildings (Guarducci 1969, 2-3), such a concentration is a valuable clue to the existence of one such building nearby.

1 L. Pernier, excavation journal, 23rd July 1906.

2 Just three others were found on the Patela hill (*IC I*, nos. 2, 8; Rizza 2008, 41, pl. 3). Of eight more (*IC I*, nos. 1, 3-7, 13, 15), once in the modern village of Prinias or in the Heraklion Museum, we are not able to trace the places of their discovery.

A certain number of Protoarchaic limestone stelai with both female and hoplites figures engraved thereon were also unearthed in the area under examination (Λεμπέση 1976, 17-19, 21-26): no others were retrieved from anywhere else on the Patela hill. At the beginning of the last century, a similar item was unearthed at Chalavra (Λεμπέση 1976, no. A1), in the valley below the stepped southern ridge of the Patela plateau, where the fortress stood. Because of this find, it was assumed that an Early Iron Age necropolis had to exist at Chalavra, and that the (funerary) stelai had been taken from there in Hellenistic times and reused in the nearby fortress.³ In the 1970s, however, excavations revealed that no necropolis had existed there (Rizza 2008, 57-69); rather, the Early Iron Age urban cemetery was discovered at Siderospilia, in a location not so very close to the fortress (Rizza 2011). Both the distance involved and the far from easy route between the two locations and, above all, the availability of abundant building material offered by the ruins of the Protoarchaic settlement on the Patela hill, all make it difficult to believe that the fortress builders needed to avail themselves of the stelai from that cemetery. It is possible, indeed, that the single stele found at Chalavra had slipped down from the fortress area and that it and other ones had been there since the 7th century BC. One cannot therefore exclude the possibility that the stelai from the fortress area were of a votive nature, as indeed an old hypothesis had claimed.⁴

The new excavations produced three more fragments of these pieces, two of which (Biondi 2007, 308, fig. 48) were from modern stone heaps and one, reused, was among the squared limestone blocks of an ancient wall within the fortress. The last (figs. 1-2), from an unfinished⁵ and presumably rejected artefact, expands the scope of our views. It could be the work of a sculptor operating near the supposed sacred area.

In addition to the aforementioned finds, a miniature bronze-sheet shield (fig. 3), normally of the sort used as votives (Prent 2005, 368), and the head of a Daedalic clay figurine (or pinax), with two suspension holes (fig. 4) (cf. Rizza 1968, 169, 171, pls. 19.113a and 21.123), offer further clues to the presence of worshipping practices during the Protoarchaic period in the area under examination.

Even though this area has not been thoroughly investigated, it can be now presumed that cult activities were performed here in the Protoarchaic age.

This area moreover seems to have played the same constant role from the times indicated by the earliest traces of occupation on the Patela hill.

3 Bibliography in Rizza 2008, 57 and Rizza 2011, 22.

4 Bibliography in Λεμπέση 1976, 18-19.

5 It is evident that the laying-out, very slight and but partially incised, is at the sketching stage. The drawing of the helmet plume is incorrect and incomplete. Its ridge, which goes beyond the upper edge of the slab, is likely the mistake that led to the abandonment of the work.

Fig. 1 : Fragment of an unfinished limestone stele (inv. P4061), compared with a finished one (after Λεμπέση 1976). Note the incorrect drawing of the helmet plume on the first

Fig. 2 : Detail of the same stele (inv. P4061)

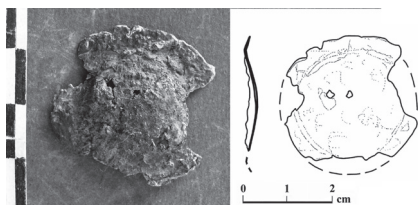

Fig. 3 : Miniature bronze shield (inv. P3981)

Fig. 4 : Clay head of a female figurine
(inv. P3489)

The clay head of a bovid and a fragment of a female terracotta figurine with a bell-shaped skirt, dating back to the 12nd century BC (LM IIIC), were unearthed in our recent excavations: they have already been connected to practices of worship (Perna 2015, 39, fig. 11a-b). Other similar finds – a dewlapped chest of a bovid (fig. 5.1) (cf. D'Agata 1999, 38-43, 106, 146-147, groups C1 and D3) and the torso of a tubular female figurine (fig. 6.1) (cf. D'Agata 1999, 203, pl. 120.G3; Rizza 2008, pl. 196.SP44) – are too fragmentary to be dated with any certainty: they could belong to the same period or could be later. The leg of another large, wheelmade, quadruped (fig. 5.2), however, bears a painted decoration, which

is characteristic of the second half of the 9th century; the fragment of a clay figurine, probably with the hands at its breast (fig. 6.2), is contemporary or slightly earlier (cf. Pautasso 2005, 599, fig. 9; Rizza 2008, pl. 195; Babbi 2015). Other fragments of small solid, quadruped figurines of clay (figs. 7-8) belong to a class, that "is mostly found in early contexts (Protogeometric and Geometric), and occasionally in the late seventh century B.C." (Shaw 2000, 136-142, pls. 3.7-3.10, 3.20-3.22; D'Agata 1999, 106, 147-149, pls. 91-96; Rizza 2008, pls. 197-202). Lastly, a place for the worship of Athena was surely located in the fortress area in Hellenistic times, as some fragments of pithoi (which were unearthed in both the old and new excavations) inscribed with the name of the goddess testify (*ICI*, no. 19).

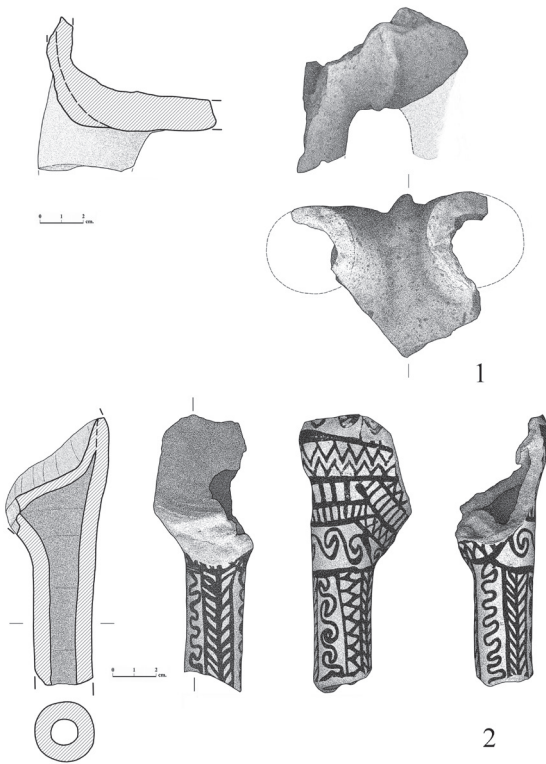

Fig. 5 : Two fragments of large, wheelmade, quadrupeds (no. F115 and inv. P4262)

Fig. 6 : Two fragments of anthropomorphic figurines (inv. P3891 and P3563)

Fig. 7 : Fragment of a small, solid, clay horse (inv. P3590)

Fig. 8 : Fragment of a small, solid, clay quadruped (inv. P3889)

Bibliography

- Λεμπέση, Α. Κ., 1976. *Οι Στήλες του Πρινιας*. Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, 22. Αθήνα: Υπουργείον Πολιτισμού και Επιστημών, Γενική Διεύθυνσις Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων.
- Babbi, A., 2015. Human iconography and identities on Crete at the very beginning of the 1st millennium BC: the small columnar figurines from Priniàs. In: Pautasso & Pilz (eds) 2015, p. 85-116.
- Biondi, G., 2003. Saggi nell'area della fortezza (2003). *ASAtene*, 81.3, p. 818-823.
- Biondi, G., 2005. Scavo all'interno della fortezza ellenistica. *ASAtene*, 83.5, p. 610-615.
- Biondi, G., 2007. La fortezza ellenistica. Lo scavo del 2005 sulla Patela di Priniàs. Relazione preliminare. *Creta Antica*, 8, p. 304-312.
- D'Agata, A. L., 1999. *Haghia Triada, II : Statuine minoiche e post-minoiche dai vecchi scavi di Haghia Triada (Creta)*. Padova: Bottega d'Erasmus, Aldo Ausilio editore.
- Guarducci, M., 1969. *Epigrafia greca*, vol. II. Roma: Istituto poligrafico dello Stato.
- IC I = M. Guarducci (ed.), 1935. *Inscriptiones creticae: opera et consilio Friderici Halbherr collectae*, vol. I: *Tituli Cretae Mediae Praeter Gortynios*. Roma: Libreria dello Stato.
- Pautasso, A., 2005. Area del Tempio A (scavo 2005). *ASAtene*, 83.5, p. 596-603.
- Pautasso, A. & Pilz, O. (eds), 2015. *Πήλινα ειδώλια: Nuove prospettive nello studio della coroplastica cretese (XIII-VII sec. a.C.)*. Atti del Seminario bilaterale Italia-Germania, Catania, 19-21 settembre 2013 / *New Perspectives in Cretan Coroplastic Studies (13th-7th centuries BCE)*. Proceedings of the Bilateral Italo-German Workshop (Catania, September 19-21, 2013). *Creta Antica* 16. Padova: Bottega d'Erasmus, Aldo Ausilio Editore.
- Perna, K., 2015. La coroplastica di Priniàs nel contesto culturale cretese della tarda Età del Bronzo. In: Pautasso & Pilz (eds) 2015, p. 29-44.
- Pernier, L., 1910. Vestigia di una città ellenica arcaica in Creta. *Memorie del Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere*, 22-23, serie III, fasc. II, p. 53-62.
- Prent, M., 2005. *Cretan Sanctuaries and Cults: Continuity and Change from Late Minoan IIIc to the Archaic Period*. Leiden/Boston: Brill.
- Rizza, G., 1968. La scultura in pietra, I bronzi figurati e la plastica fittile. In: G. Rizza & V. Santa Maria Scrinari (eds), *Il santuario sull'acropoli di Gortina*, vol. I. Roma: Istituto poligrafico dello Stato, p. 153-273.
- Rizza, G., 2008. *Priniàs 1. La città arcaica sulla Patela. Scavi condotti negli anni 1969-2000*. Catania: Consiglio Nazionale delle Ricerche - I.B.A.M.
- Rizza, G., 2011. Identità culturale, etnicità, processi di trasformazione a Priniàs. In: G. Rizza (ed.), *Identità culturale, etnicità, processi di trasformazione a Creta fra Dark Age e Arcaismo: Atti del Convegno di Studi "Per i cento anni dello scavo di Priniàs"*, Atene, 9-12 novembre 2006. Palermo: Consiglio Nazionale delle Ricerche & Università di Catania, p. 21-56.
- Shaw, M. C., 2000. The Sculpture from the Sanctuary. In: J. M. Shaw & M. C. Shaw (eds), *Kommos IV. The Greek Sanctuary*. Princeton/Oxford: Princeton University Press, p. 135-209.

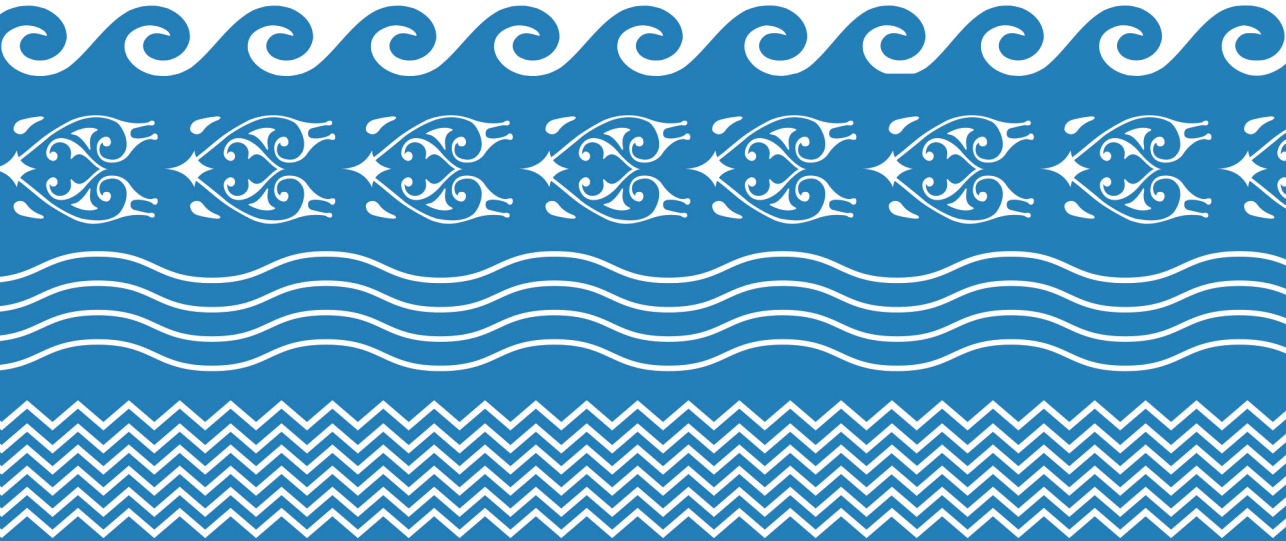
ΠΡΙΝΙΑΣ (ΠΑΤΕΛΑ). ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΠΡΩΤΟΑΡΧΑΪΚΩΝ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΩΝ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ

GIACOMO BIONDI

Οι νέες ανασκαφές (2003 και 2005) στο φρούριο, το οποίο στη μετά-αρχαϊκή περίοδο στέγαζε τη φρουρά της Πατέλας του Πρινιά, είχαν δύο στόχους: να χρονολογήσουν το ίδιο το φρούριο και να προσδιορίσουν τον αστικό ρόλο της περιοχής μέσα στον οικισμό της Πρώτης Εποχής του Σιδήρου. Καθώς εντοπίστηκαν οι τάφροι θεμελίωσης και τα στρώματα εγκατάλειψης του φρουρίου, ο πρωταρχικός στόχος εκπληρώθηκε πλήρως – το φρούριο κτίστηκε μεταξύ του ύστερου 3ου και του α' μισού του 2ου αιώνα π.Χ. και ερημώθηκε πριν από το τέλος του ίδιου αιώνα. Ο δεύτερος στόχος ήταν δυσκολότερο να επιτευχθεί, καθώς αποκαλύφθηκαν πολύ λίγα πρωϊμότερα κατάλοιπα τοικοποιιών, ενώ ευρήματα από την Πρώτη Εποχή του Σιδήρου, σε πολύ αποσπασματική κατάσταση, εντοπίστηκαν μεμονωμένα, είτε σε ελληνιστικά ή σε επιφανειακά στρώματα. Ωστόσο η μελέτη του υλικού, η οποία διεξάγεται τα τελευταία χρόνια, σε συνάρτηση με τα ευρήματα των ανασκαφών των αρχών του 20ού αιώνα, μας επιτρέπουν να επιχειρηματολογήσουμε για την όχι αποκλειστικά οικιστική χρήση του χώρου.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 4

ΤΟΜΟΣ Β': ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ – ΚΕΝΤΡΟΔΥΤΙΚΗ
ΚΡΗΤΗ – ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ Α' ΤΟΜΟΥ

ISBN (VOL): 978-960-386-461-5
ISBN (SET): 978-960-386-459-2

ΠΕΘΥΜΝΟ
2020